

Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak

Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarreko Adierazpenak, bere 5. puntuan, honela dio:

«Euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar dira uste du —Euskaltzaindiak—, ortografia eta hizkuntzaren azpiegituraz zainduz».

Agiriaren beharra. — Maiz entzun eta irakurri ohi da Euskaltzaindia euskara batuaren alde eta herriko euskararen eta euskalkien etsai bihurtu dela. Euskararen batasuna helburu bat guztiz opagarria izanik ere, horren aurretik daudela euskalkiak; beraz, horietatik hasi behar dela. Batasuna azkeneko eta urruneko jomuga besterik ez dela, eta jomuga hori euskalkien bidez eta euskalkietan barna bilatu behar dela, etab.

Horiek hola, beharrezko gertatzen zen oinarrizko hauzi honetan Euskaltzaindiak bere jarrera eta aburua ager zezan. Eta hain zuzen, hori egin nahi izan du Adierazpeneko 5. puntua eman duenean eta bai horren segida eta hazkunde den gaurko Agiri hau ematean ere.

Adierazpen horretan tokian tokiko hizkerak eta euskalkiak aztertu eta landu behar direlako ustearen alde jartzen da Euskaltzaindia. Beraz, bego hau argi eta garbi eta goraki aitortua.

Bi eraskin edo baldintza ipintzen dira, halaz guztiz —beharrezkoak baitira, euskalkien lantze hori onerako, eta ez kalterako, gerta dadin—: 1) Ortografia, eta 2) Hizkuntzaren azpiegitura zaintzea.

Ortografia bakarra. — Ortografia zaintzearen ohar horrek ez du esplikazio handirik behar. Euskara hizkuntza bat da, eta ez hizkuntza asko. Hizkuntza osoarentzat ortografia bat onartua denez gero, begien bistan da ortografia bakar hori erabili behar dela bai euskalkietan eta bai euskara batuan ere.

Ez dira, bada, arrazoizko inoiz entzun ohi diren argudioak: «Euskalkietan idazten denean H letra ez da erabili behar: hori euskara baturako da». Edo: «Euskara batuan bustiduren grafiak ez dira jartzen, baina euskalkian bai». Etab.

Hizkuntzaren barnean ortografia bat baino gehiago erabiltzeari kaltegarri deritza Euskaltzaindiak. Hori da, gainera, euskalkiak eta euskara batua hizkuntza desberdinak bezala jotzea.

Honekin ez dugu ukatu nahi, bestalde, salbuespenak egon daitezkeela. Adibidez, linguistika lanetan eta toki jakin bateko euskara den bezala jaso nahi denean bidezko izan daiteke H ez jartzea, edo Z eta S ez bereztea, bustiduren grafiak jartzea, etab. Orobat, herri mailako literatur mueta batzuetan H ez erabiltzea edo puntuazio marka berezi batzuk jarri behar izatea gerta daitekeena da, eta Euskaltzaindiak ez du deus horren kontra. Beste arrazoi berezi bat ere bada bertsolaritza, dagoen horretan, alegia, bere fonetismo guztiekin, argitaratzeko. Bertsolaritzak ahozko hizkera baitu bere oinarria; eta hitzak gramatikatzen hasiz gero, neurria eta puntua galdu egingo lirakeke askotan. Baina lege orokor bezala honako hau hartzen du Euskaltzaindiak, oinarritzko baita, hots: Euskara hizkuntza bat dela eta ez hizkuntza asko, eta hizkuntza horretan ortografia bat bakarra behar dela, bai euskara batuan eta bai euskalkietan.

Hizkuntzaren azpiegitura edo euskararen oinarri batua. — Bigarren oharra berriz, honela dio: euskalkiak lantzean hizkuntzaren azpiegitura zaindu behar dela. Adieraz dezagun laburki horrekin zer esan nahi den:

«Euskaltzaindiak uste du, eta hori ez da uste hutsa zehazki frogatu daitekeen iritzia baizik, badela oraindik, lehen ere izan den bezalaxe, euskara bakar bat euskalkien ñabardurak estaltzen eta itxuraldatzen ez duena. Euskalkien eta tokian tokiko hizkeren arteko bereizkuntzak, egungo egunean ere, axaleko itxuraldatzeak dira batipat, hizkuntzaren muin sakona bere iraunkor hartan uzten dutenak. Hizkuntzaren oinarri batu hori, eta oinarri horren egitura (euskalki guztien egitura komuna), dira beti gogoan eduki behar ditugunak, gure ahaleginak euskararen batera-biderako, eta ez berezirik daudenen sakabanatzeko, izan daitezen». (Mitx.)

Ikuspegi honen arabera, euskara batua ez da bakarrik urruneko jomuga bat edo alde guztiz eginkizun den helburu bat. Aitzitik, euskara berez ere bat eta batua da, eta batasun horren seinaleak bere errailetan daramatza.

Beste hitzez esanik, euskalkiak baino lehen, eta horien azpitik edo gainetik —nahi duzun bezala—, hor da euskara batu hori. Beraz, eus-

kara batua erabat hizkera artifiziala eta asmatua delako uste hori, ez da uste zuzena. Euskalkiak baino lehen hor da euskara. Eta euskara hori helburuan baino areago abiapuntuan aurkitzen da; iraganean, etorkizunean baino gehiago. Zuhaitzek ez diezagutela basoaren ikus-bidea galeraz, otoi.

Euskalkien axaleko ñabarduren gaineratik hor da hizkuntzaren muin sakon eta iraunkor hori, hizkuntzaren oinarri batua, alegia, eta hori da beti gogoan eduki behar duguna, baita euskalkiak lantzen direnean ere.

Hizkuntzaren oinarri batu horretan jabetzeko, ordea, txit komenigarri da norberaren euskalkiaz gainera besteren bat ere ezagutzea eta euskara bere osotasunean hartzea. Zeren orduan, eta orduan bakarrik, ikasten baitugu euskalki eta toki bateko hizkeran aurkitzen diren fenomeno guztiak ez direla maila berean jartzekoak eta ez zaiela denei balio berdina aitortu behar. Badira, alegia, zenbait gauza euskara bakar horren agergarri eta adierazle direnak, eta badira halaber axaleko itxuraldatzeak, zoko bateko eta beranduko agerpideak, etab.

Euskalkia lantzen duenak nolabait jakin behar luke hori, hizkuntzaren oinarri batuari leialtasuna gorde diezaion. Bestela gerta daiteke —eta sarri gertatzen da gaur—, euskalkien aitzakiaz hizkuntzaren barnean hesiak geroago eta gogorrago bihurtzea, elkarganatu beharrean bat bestetik urrunduaz joatea. Eta joera zatikatzaile hori Euskaltzaindiak ez dezakeela onart esan beharrik ez dago.

Hemen ez ditugu xeheki eta bana-banaka aipatuko euskararen muin sakon horri dagozkion gauza guztiak, asko baitira. Adibide bat edo beste bakarrik jartzen dugu: deklinabide mugagabea, «a» organikoaz bukatutako hitzak, euskalki guztietan legezko den aditz jokia eta hitzurrena.

Euskaltzaindiak, bada, uste du hizkuntzaren oinarri batu horri kasu eman behar zaiola euskalkiak lantzean. Bestela hizkuntzaren batasuna arriskuan jar daiteke.

(Donostian, 1979ko Martxoaren 30eko batzarrean onartua)